

moral traži zajedništvo strogo samokontrolom ("Bog je policajac u nama") kao i kontrolu ostalih članova zajednice "opće policijski sistem" (Zimmerling). Ovakva evangelizacija Crkve utječe i na politička zbivanja. S, druge strane, na primjeru "kreacionizma" (Hemminger) pukotinu "razuma" i "vjere", vjere i znanosti nastoji se nadvladati znanošću samom. Ovaj fundamentalizam ima svoj fundament u poimanju da se znanost i vjera ne razlikuju, pa ako koja znanstvena istina protivrivi vjeri, ona je zabluda. Od 1921. - 1929. u 31 državi Amerike zabranjeno je učenje o evoluciji.

U suvremenoj Njemačkoj kreacionizam postoji u društvu "Riječ i znanje" koje je društvo inženjera i tehničara. U bazičnim znanstvenim istraživanjima (fizika, biologija itd.) nema više kreacionista, a fundament za Post-Moderni pokret su znanstvenici new-age-a. U tom su smislu post-modernistička kretanja i u teologiji označena kao pred-Moderna i Post-Moderna (Thiede).

Katolički "fundamentalizam" ilustriran je na primjeru nadbiskupa Lefebvrea (Schiffrerle). Ekumenska kretanja Pape za dijalog sa cijelim svijetom, prema integralizmu Lefebvrea, mora se vratiti na papu Pija X. 1907. i Dekret sv. Oficija "Lamentabili" sa listom "Zabluda moderniteta". Jer, nasuprot tome - po mišljenju integralista - ekumenizam je unio modernitet u Crkvu čak prosvjetiteljske ideje: ideja slobode izazvala je zabludu "religiozne slobode", apel na "bratstvo" vodi ka pojmu odvojene braće kršćana i ostalih konfesija, "jednakost" omogućava uvođenje demokratskog pojma "kolegijalnosti" između biskupa i pape.

Katolički fundamentalizam preko integralizma onemogućava ideje.

Napokon bez pretenzija na dovršenu definiciju pojma "fundamentalizam" on je "moderni antimodernizam", jedan od odgovora na krizu "prosvjetovljene kulture".

Rušenje prosvjetiteljskog mita čovjekovog razuma i vjere u njega traži drugačiji put od fundamentalističkih preispitivanja toga razuma. Jer još uvijek u njemu bezumlje nije odgovor na krizu prosvjetiteljske kulture, a fundamentalisti ga u svojoj isključivosti

prizivaju. Vrijeme je svima da se upitaju za svoj vlastiti "fundament".

Blaženka Despot

Norberto Bobbio:

LIBERALIZAM I DEMOKRACIJA

Erazmus biblioteka, Novi Liber, Zagreb, 1992.

Ova vrijedna knjiga sadrži osamnaest kratkih eseja, malih obimom, ali bogatih mislima. Svaki esej čini logičku cjelinu za sebe, ali svi zajedno prezentiraju različite aspekte veoma kompleksne teme formulirane u naslovu knjige: liberalizam i demokracija. Autor je međunarodno poznat filozof i znanstvenik u vlastitoj domovini Italiji proglašen "demokratskom savjesti".

Kratkim prikazom želimo upozoriti čitaoce na osnovne teze ove doista vrijedne knjige.

Sintezu knjige je u vrlo preglednom Predgovoru izrazila, znalački odabranim citatom, dr. Vesna Pusić: "Danas više nisu zamislive nedemokratske liberalne države, niti demokratske države koje ne bi bile i liberalne" (str.46).

Norberto Bobbio započinje analizom poimanja slobode u antici i u moderno vrijeme. Postojanje suvremenih sistema vlasti navodi na pomisao da su liberalizam i demokracija međusobno ovisni. Međutim, njihov odnos je veoma skožen. Autor odmah definira što su liberalizam i demokracija.

Liberalizam je specifično razumijevanje države ograničene moći i funkcija, a demokracija je oblik vladavine u kojem je vlast u rukama svih, bolje rečeno "u rukama većine".

Uspoređujući modernu i klasičnu ideju slobode, B. Constant je započeo analizu

liberalizma i demokracije iz kojih su proizašli suvremeni oblici države. On zaključuje da mi više ne možemo posjedovati slobodu kao naši stari, kao aktivno i stalno sudjelovanje u kolektivnoj vlasti, već se naša sloboda sastoji u mirnom uživanju privatne neovisnosti.

Filozofska pretpostavka liberalne države jest učenje o prirodnim pravima. Prirodno pravo je učenje prema kojem postoje zakoni što ih ne uspostavlja ljudska volja. Svi ljudi posjeduju temeljna prirodna prava: pravo na život, na slobodu, sigurnost i sreću. Legitimna vlast mora poštivati ta prava.

Liberalizam predstavlja kopernikanski obrat u poimanju države, tvrdi Bobbio, jer ne shvaća državu sa stanovišta suverene vlasti, već sa stanovišta podanika. Time nas uvodi u raspravu o granicama državne moći. Taj izraz obuhvaća dva različita aspekta problema: granice ovlasti i granice funkcija države.

Pod granicama ovlasti autor podrazumijeva pravnu državu u kojoj su javne ovlasti regulirane općim normama koje valja ispunjavati u formi zakona. U pravnoj državi vladavina zakona nadređena je vladavini ljudi. Autor vrlo detaljno raščlanjuje što to znači u mehanizmu ustavne vlasti.

Cilj ustavnih mehanizama koji obilježavaju pravnu državu jest da štite pojedinca od zlopotrebe moći. U liberalnoj tradiciji sloboda i moć su dva suprotstavljena pojma. Država je shvaćena kao nužno zlo. Na primjerima istaknutih teoretičara, Bobbio elaborira koncepciju liberalizma. Zaključuje ova razmatranja tezom da se liberalno shvaćanje suprotstavlja paternalizmu prema kojem država treba da vodi briga o svojim podanicima kao da su malodobni.

Istom metodom, interpretacijom teza Humboldta, Kanta, Hegela i Machiavellia, razmatra različitosti i plodnosti sukoba. Nasuprot tradicionalnom organicističkom shvaćanju shvaćanju, nameće se ideja da je opreka između pojedinca i grupa nužan uvjet za tehnički i moralni napredak čovječanstva. Teorija napretka putem antagonizma uvodi nas, između ostalog, u razumijevanje supretstavljanje slobodnih evropskih država orijentalnim despocijama. S tog stanovišta

liberalna država postaje kriterij povijesne interpretacije.

Liberalizam pripada modernom vremenu, a demokracija kao oblik vlasti javlja se u antici. Opisno značenje pojma demokracije nije se promijenilo od antike, već se mijenjalo njeno vrijednosno značenje. Nije nastupila promjena u nosiocu političke moći - narodu, već u opsegu u kojem narod vrši to svoje pravo.

Na ovom mjestu komparativnom analizom neposredne i predstavničke demokracije, Bobbio pokazuje njihove prednosti i nedostatke.

Postepeno nas autor uvodi u središte zadane teme: liberalizam i demokracija. Njihov odnos pretvara se u veoma složen problem odnosa slobode i jednakosti. Taj problem pretpostavlja jednoznačan odgovor "koja sloboda i koja jednakost". Vrlo kompliciranim, znalačkim izvođenjima Bobbio dolazi do zaključka da je jedini oblik jednakosti koji nije samo kompatibilan sa slobodom, kako je shvaća liberalizam, već on i zahtijeva jednakost u slobodi, tj. jednakost sa slobodom drugih.

Demokratski egalitarizam koji traži ideal određenog stupnja ekonomske izjednačenosti, stran je tradiciji liberalnog mišljenja. Sudbina je liberalizma i demokracije da idu zasebnim putovima u određenju značenja jednakosti, čime autor objašnjava njihovu povijesnu suprotstavljenost.

U kojem smislu je onda demokracija nastavak i usavršen oblik liberalne demokracije. Nije sa stanovišta njenog egalitarnog ideala, kaže naš autor, već sa stanovišta njezine političke formule, a to je narodni suverenitet. Vrlo iscrpno elaborira primjenu narodnog suvereniteta u demokratskoj liberalnoj državi.

Individualizam i organicizam kao veza između liberalizma i demokracije je moguća, jer oba posjeduju zajedničko ishodište u pojedincu. Naime, oba se temelje na individualističkom shvaćanju društva.

Usprkos tome što su liberalizam i demokracija individualistički pojmovi, pojedinac prvog nije jednak pojedincu drugoga. Iz toga slijedi konzekvencija da je spoj liberalizma i demokracije moguć, ali nije nužan.

Liberalizam čupa pojedinca iz organskih tijela društva i baca ga gdje vlada borba za opstanak, a demokracija ponovno priključuje pojedinca drugim ljudima, kako bi društvo bilo ponovno uspostavljeno kao udruženje slobodnih pojedinaca. Dakle, radi se o dva različita potencijalna pojedinca: kao u sebi dovršenom totalitetu i kao nedjeljivoj čestici - atomu.

Nakon analize supstancijalnog odnosa liberalizma i demokracije, autor prelazi na evociranje povijesnih aspekata. Razmatra više primjera spajanja liberalizma i demokracije, te izvodi tri kombinacije:

a) liberalizam i demokracija su kompatibilni i stoga istodobno ostvarivi;

b) liberalizam i demokracija su međusobno suprotni, jer demokracija dovedena do svojih krajnjih granica, uništava liberalnu državu;

c) liberalizam i demokracija su nužno međusobno vezani, što dovodi do međusobnog ostvarenja.

U analizi povijesnih aspekata analizira dva krila evropskog liberalizma: konzervativnije i radikalno kroz shvaćanja Alexisa de Tocquevillea i J. St. Milla.

Alexis de Tocqueville upozorava da demokraciji ide u susret prijetnja tiranije većine. Dva su oblika tiranije, a oba su negacija slobode. Zato de Tocqueville pretpostavlja slobodu pojedinca društvenoj jednakosti, ali je uvjeren da demokratski narodi, premda posjeduju prirodnu sklonost prema slobodi, spram jednakosti gaje nepobjedivu strast. Spremni su podnositi siromaštvo, ali ne i aristokraciju, sa žaljenjem konstatira Alexis de Tocqueville.

J. St. Mill je bio liberal i demokrata. Predstavničku demokraciju smatrao je dosljednim razvojem liberalnih načela. Za njega socijalizam i demokracija nisu inkompatibilni. I Mill je strahovao od tiranije većine, ali zbog toga ne odustaje od demokratske vladavine. Kao lijek protiv tiranije većine, on predlaže prijelaz s većinskog na razmjerni izbori sistem.

J.S. Mill iznosi jednu od najuzvišenijih pohvala antagonizmu: "Nijedna zajednica nije trajnije napredovala ako se u njoj nije razvio sukob između najjače moći i drugih supar-

ničkih snaga". To je veoma instruktivna misao i za našu aktualnu situaciju.

Nakon analize liberalizma i demokracije u djelima velikih mislilaca, autor prelazi na analizu tih kategorija u vlastitoj domovini.

U talijanskom političkom mišljenju druge polovine 19. stoljeća, suprostavljenost je između liberalne i demokratske škole, konstatira autor, posve jasna. Dvojica najvećih protagonista bili su C. B. Cavour i Giuseppe Mazzini.

Cavour je preuzeo teoriju o neutemeljenosti prirodnih prava i čvrsto uvjerenje o ispravnosti Benthamovog utilitarizma. Mazzini je smatrao Benthamovo utilitarističko učenje najodgovornijim za materijalizam koji prevladava u demokratskim i socijalističkim doktrinama. Učenju o koristi Mazzini je suprostavljao ideju dužnosti i žrtvovanja za svetu stvar.

Usprkos povijesnoj sprezi liberalnih i demokratskih ideala, opreka između liberalizma i demokracije nije se nikad izgledala. Naprotiv zaoštrila se od polovice 19. stoljeća kada je na scenu stupio radnički pokret koji se sve više nadahnjivao socijalističkim učenjem.

Socijalistička učenja bila su suprotna liberalizmu, premda nisu odbacivala demokratsku metodu, barem u reformističkom krilu. Znači, odnos liberalizma i socijalizma bio je oprečan. Kamen smutnje bila je ekonomska sloboda koja pretpostavlja nepopustljivu obranu privatnog vlasništva. Nasuprot tome, socijalističke doktrine poduzimale su kritiku privatnog vlasništva kao glavnog izvora razlike među ljudima.

Prema općem je mišljenju, tvrdi Bobbio, socijalizam bio posve spojiv s demokracijom. U prilog tome iznosi dvije teze. Proces demokratizacije nužno bi proizveo nastajanje socijalističkog društva, a socijalizam bi ojačao i proširio participaciju tj. ostvarenje demokracije. Na osnovi toga tvrdilo se da su demokracija i socijalizam čvrsto povezani.

Međutim, odnos između socijalizma i demokracije nije bio uvijek miroljubiv. U prilog toj tvrdnji Bobbio navodi najmanje tri argumenta o prednosti socijalističke demokracije pred liberalnom demokracijom. Da ih kratko

spomenemo: Socijalistička demokracija je neposredna, a liberalna demokracija je predstavnička; liberalna demokracija daje narodu pravo da izravno ili neizravno sudjeluje u političkim odlukama, ali paralelno ne dolazi do pravičnije raspodjele ekonomske moći; u socijalističkoj demokraciji pravičnija raspodjela postaje jedan od primarnih ciljeva, time se ostvaruje jednakost među ljudima.

Može se misliti, kaže Bobbio, da je demokracija zajednički nazivnik svih poredaka koji su se razvili u najrazvijenijim zemljama. Međutim, pojam demokracije nije ostao isti prilikom prijelaza iz liberalne u socijalnu demokraciju. Socijalna demokracija je naprednija od liberalne, jer uključuje socijalna prava, a predstavlja se tek kao prva faza socijalističke demokracije.

Ponovno se otvorio povijesni sukob između liberalizma i demokracije zbog povezivanja socijalističkih učenja s demokratskim partijama. Bobbio pita je su li liberali trebali podržati proces demokratizacije socijalističkih partija. Nakon pomnog istraživanja, on zaključuje: "Suprostavljenost liberalizma i socijalizma ostala je usprkos pokušajima posredovanja i sinteze".

Javio se neoliberalizam koji se danas smatra ponajviše dosljednom ekonomskom doktrinom koja se političkim liberalizmom služi samo kao sredstvom. Jedan od glavnih inspiratora neoliberalizma bio je Friedrich von Hayek. On je inzistirao na neodvojivosti ekonomske slobode od slobode naprosto, i također je inzistirao da se dobro razluči liberalizam od demokracije. Ta dva pojma su, prema von Hayeku, odgovori na različite probleme: liberalizam na probleme funkcija vlasti i to na ograničenje njene moći, a demokracija na problem tko treba vladati i putem kojih procedura.

Prema definiciji koja je danas u uporabi, liberalizam je učenje o minimalnoj državi. Za liberale je država nužno zlo koju valja očuvati, ali uz ograničenja. Za anarhiste je država apsolutno zlo.

U tu diskusiju uključio se Robert Nozik svojom knjigom "Anarhija, država i utopija", objavljenoj 1974. Država je za njega slobodna asocijacija pojedinaca koji žive na istom

teritoriju. Nozik je protiv maksimalne države, ali i protiv potpunog dokidanja države.

Odnos demokracije i liberalizma bio je uvijek složen, ali je danas najkompliciraniji. Kako to obrazlaže naš autor. Danas je liberalizam dospio do teorije minimalne države. Glavna tema je nemogućnost vladanja. Autor navodi tri vrste argumenata u prilog tezi da je u demokraciji zapravo ugrađena nemogućnost vladanja. Da ih također samo kratko notiramo. Demokratski režimi su obilježeni disproporcijom između povećanih zahtjeva što ih postavlja civilno društvo i sposobnosti političkog sistema da na njih odgovori. U demokratskom režimu je više konflikata, koje moraju rješavati oni koji vladaju, kako bi omogućili miran suživot pojedinaca i grupa koji zastupaju različite interese. U demokratskim društvima postoji više centara moći. Moć je tim difuznija što je vlast u društvu na svim razinama regulirana procedurama koje omogućuju sudjelovanje i neslaganje. Osim toga, difuzna moć u demokratskom društvu je atomizirana i teško se integrira. Sukob među vidovima moći postaje patološki i prenosi se na društvene sukobe koji također dobivaju patološki karakter.

Nemogućnost vladanja u demokratskim režimima vodi autoritarnim rješenjima: jačanju izvršne vlasti ili donošenju odluka na principu većine.

Razmatranje dijalektike liberalizma i demokracije sa stanovišta političke teorije Bobbio reducira na sukob dva načina shvaćanja slobode. Ta se dva načina nazivaju negativnom i pozitivnom slobodom. Optimistički zaključuje ovaj aspekt rasprave o liberalizmu i demokraciji: "Suočeni s bilo kojom od alternativa, liberalizam i demokracija se nužno iz neprijateljski raspoložene braće pretvaraju u saveznike".

Posljednji esej - Vlast ljudi ili vlast zakona - je najsadržajniji. U njemu Bobbio podastire povijesno pregledan i logički koncizan odgovor na dva poimanja vladavine: vladavinu ljudi ili vladavinu zakona. Odmah upozorava da to pitanje ne smijemo pomiješati s pitanjem o najboljem obliku vladavine.

Naravno, odgovori na pitanje da li je bolja vladavina ljudi ili vladavina zakona, bili su

promjenjivi. U prilog vlasti zakona nad ljudima navodi teze najvećih mislilaca antike, Platona i Aristotela. Upozorava da je odnos između zakona i slobode problematičniji. Ciceronova izjava da moramo biti robovi zakona, da bismo bili slobodni, može na prvi pogled značiti da se radi o poticanju na slijepu poslušnost.

Vladavina ljudi kao alternativa vladavini zakona javlja se u najjednostavnijem obliku kao paternalizam - glava porodice.

Naš autor analizira i složenije oblike vladavine ljudi. Analizu zakonodavca zasniva na Machiavellijevom Vladaru. Zatim analizira vladavinu diktature i diktatora. Navodi više oblika diktature i diktatora. Ovu analizu zasniva prije svega na istraživanjima Franza Neumanna.

U tom kontekstu, nezaobilazan je bio Max Webwr koji je formulirao prvu cjelovitu

teoriju vlasti. Bobbio izvodi osobnu interpretaciju Weberove teorije vlasti koja bi se mogla ovako sažeti. Harizmatička vlast i harizmatički vođa su na jednom polu koji obilježava vladavinu ljudi, pravna vlast je na suprotnom polu koji obilježava vladavinu zakona, a tradicionalna vlast se nalazi između ove dvije krajnosti.

I napokon, N. Bobbio iznosi osobno mišljenje, njegov izbor je vlast zakona, a ne vlast ljudi. Njegovo obrazloženje je kratko, ali uvjerljivo: demokracija je vlast zakona "par excellence". Onog trenutka kada neka demokracija izgubi iz vida to svoje nadahnuće, ona se velikom brzinom pretvara u svoju suprotnost, u jedan od mnogih oblika autokratske vladavine.

Veljko Cvjetičanin